

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Romania Documentation Project

Numele și prenumele interviuatului: Maria Grădinari

Data nașterii: 1923

Locul nașterii: Codreanca, Republica Moldova

Rola interviului: RG-50.572.0172.01.01

Data interviului: 15 iunie 2010

Maria Grădinari, născută în anul **1923**, în satul **Codreanca**, a fost interviuată cu privire la acțiunile împotriva evreilor care au avut loc în localitatea sa, la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

Ea relatează despre strângerea evreilor din localitatea sa în două etape: prima dată au fost strânși cei din vecinătatea sat și apoi cei din cealaltă parte de sat. În ambele părți au fost în jur de **30, 40 de oameni**, care au fost adunați de **civili** din sat sub comanda soldaților nemți. Dintre civili, Maria își amintește de **Aftenie Huzun**. Ea spune că evreii au fost adunați și apoi uciși.

[01]:00:00:00 - [01]:23:25:00

Q: Spuneți-mi, vă rog, numele de familie și prenumele.

A: Cu bărbatul sau cu mai demult ?

Q: Acum, care mata ești.

A: Grădinari.

Q: Grădinari ?

A: **Grădinari Maria** Stepanovna din satul **Codreanca**.

Q: (Stai să ne oprim.)

Q: Spuneți-mi, vă rog, numele de familie și prenumele.

A: Acesta ?

Q: Mai spuneți-ne, vă rog, încă odată.

A: Acesta sau după bărbat ?

Q: De acum, ce nume și prenume aveți ?

A: Grădinari Maria Stepanovna.

Q: Din ce an sunteți născută ?

A: Din **[19]23**.

Q: Și unde v-ați născut ?

A: Cum ?

Q: Unde v-ați născut ?

A: În **Codreanca**. Tot raionul Strășeni.

Q: Câteva săptămâni în urmă noi am fost în ospete la mata și ne-ai povestit ce ai văzut, ce s-a întâmplat cu evreii. Noi am venit acum ca să-ți povestești și să-ți amintești, să ne povestești.

A: Ați fost ?

Q: Da.

A: Eu nu îmi amintesc. (în rusă)

Q: Spuneți, vă rog, la voi în sat, în Codreanca, locuiau evrei până la război ?

A: Numaidecât mulți erau, și dughene, și magazine, dormitoare din astea. La mine în mahală taman gard în gard eram cu unul **Leiba Ieșinzon**. Avea jidauca, o chema **Lolea**, avea un băiat **Numa**, unul **Iza**, una **Vasea**, una **Neta**. Țștia copii avea, 6 copii.

Q: Și mata mai ții minte și pe alții din sat, evrei cum îi chemau sau numai pe ăștia îi ții minte ?

A: Eu îi știu, dar i-am uitat. Iaca cu dugheană lângă acesta, cum dracu îl mai chema, taman aici lângă spital a trăit ... **Dudel**, Dudel, dar jidauca nu știu cum o chema. Și apoi ce. Unul **Ițic**. Ei erau mai mulți, dar eu nu eram așa de mare ca să-i pot ține minte. În partea cealaltă erau, acolo erau jidani.

Q: Și mata ai văzut ce s-a întâmplat cu evreii la voi în sat, în 41, când s-a început războiul ?

A: Ce să văd ?

Q: Ce s-a întâmplat cu evreii.

A: I-au împușcat. I-au împușcat, i-au luat și i-au grămădit și i-au dus la marginea satului.

Q: Dar când i-au grămădit, mata ai văzut cum i-au grămădit ?

A: Dar cum, îi scotea din casă, și în drum, cu ceilalți tot. Și apoi era de ăștia, niște bărăhani, niște bărbați care umbla de anapoda. Apoi aceia îi puneau să-i împuște. Și apoi, iaca, la marginea satului, la noi în Codreanca... Ați fost în Codreanca ? Ați fost ?

Q: Eu nu am înțeles mata ce ai spus, că erau niște bărbați care umblau anapoda, ce ai în vedere, cine erau ăștia ?

A: Iaca de alde a noastră, tot moldoveni, dar rămășițe din acelea care umbla după rău numai, dar altceva eu nu...

Q: Și mata spui că aceia au împușcat ?

A: Dar cum dară. I-au împușcat, săracii.

Q: Hai să ne povestești pe rând, cum s-a întâmplat. Iaca, cum i-au strâns pe dânșii. Unde mata ai văzut prima dată că îi strângeau ?

A: Chiar din mahală de la mine i-au pornit deodată.

Q: Deci mata ai văzut în mahală ?

A: Da, sigur, că erau de ăștia, în casa asta erau mai mulți, că aveau...

Q: Și cine îi strângea pe dânșii ?

A: Poftim ?

Q: Cine îi strângea pe dânșii ?

A: Soldați din ăștia care nemți, și apoi rămășiță de asta de oameni care se ducea și îi împușca.

Q: Și ăștia din sat tot strângeau pe dânșii ? Și soldați nemți și oameni din sat ?

A: Da.

Q: Câți soldați și câți oameni din sat mata ai văzut că strângea pe evrei la voi în mahală ?

A: Care îi strângea pe jidani ? Rămășiță din ăștia care nu făcea nimic, nu lucra, nu făcea nimic, niște barahani. ăștia se grămădeau grămadă cu unde erau soldați de aceia și apoi se duceau prin case și îi scoteau afară.

Q: Deci soldații nu intrau prin case, numai ăștia din sat ?

A: Ei, nu intrau... dar de ce să nu intre ?

Q: Toți intrau ?

A: Sigur că intrau.

Q: Și soldații și ăștia din sat ?

A: Da.

Q: Și când îi scoteau din casă îi scoteau cu bagaje sau cu mâinile goale îi scoteau ?

A: Ce face ?

Q: Din casă când îi scoteau, îi scoteau cu bagaje sau cu mâinile goale ?

A: Ei, pe dracu, nu mai scotea nimic, ce, lui îi trebuia bagaj dacă acela îl ducea cu arma din urmă, îi trebuia bagaj ?

Q: Și mata câți oameni ai văzut, iaca, că au strâns acolo în mahală la matale ?

A: D'apoi eu nu pot să știu, că erau mulți care era. Era unul **Aftenie**, era cu nasul mâncat. Erau din ăștia care așa ia, care ținuti de nimic în sat, aceia îi grămădea.

Q: Aha, mata spui de ăștia, pe un om dintre ăștia îl chema Aftenie, pe un sătean de acesta Aftenie îl chema ?

A: Cum ? Acela Aftenie.

Q: Dar cum familia ?

A: Fără nas era el.

Q: Dar cum familia era a lui ?

A: **Huzun.**

Q: Cum ?

A: Huzun.

Q: Huzun.

A: Da.

Q: Mai știi și pe alții cum îi chema ?

A: Poate i-am știut, dar acum nu țin minte nimic.

Q: Dar evreii câți au adunat acolo în drum, câți au adunat ?

A: 30, 40, câți erau, vreo câteva case. Și îi scotea, și apoi îi punea grupe, și îi ducea la marginea satului și acolo gata, îi împușca.

Q: Mata ai văzut numai aici în mahală sau ai mai văzut și în altă parte a satului cum îi strângea ?

A: Ei, dar copiii cum îs copii, umblă. Apoi și eu nu am stat, și eu m-am dus.

Q: Și ai mai văzut pe undeva ?

A: Dar cum dară.

Q: Unde ai văzut altădată ?

A: Pe partea cealaltă care îi ducea prin pădure.

Q: Asta în altă parte ?

A: Ce ?

Q: Asta în ce mahala, în ce parte ?

A: În mahală în partea cealaltă de sat. Aici eu trăiesc aici unde e spitalul, unde e biserica, eu aici am trăit. Dar acolo, apoi tocmai la pădure.

Q: Dar pe aceia cine îi scotea, pe dânșii cine îi strângea ?

A: Tot deăștia. Că parcă numai unul, doi erau ? Umblau după rău. Mai luau că ce mai aveau acolo prin casă, totăștia luau, nu luau alții, răii.

Q: Și de acolo din mahala aceea câți au strâns evrei ?

A: Aici la mine câți erau ? Erau 8. Apoi acolo, unde avea dugheană Dudel erau 4, mă-sa, tat-su și o fată, **Țilea**, și un băiat **Haim** îl chema. Și apoi era o jidaucă tocmai la vale acolo cu feciorul ău cu bărbatul său, am uitat cum îi chema.

Q: Vreau să te întreb: amândouă astea grupurile astea, și la mata în mahală și acolo le-au strâns în aceeași zi sau în zile diferite ?

A: E, mai multe zile, ce îi dovedea ?

Q: Mai multe zile deci ? Nu i-ai văzut în aceeași zi ?

A: Ce ?

Q: Nu i-ai văzut în aceeași zi ?

A: Nu. În sat la noi au fost mulți jidani și nu îi dovedea să-i ducă pe toți să-i omoare.

Q: Dar mata când ai văzut, iaca cazul acesta din mahală și apoi ai văzut cazul în partea cealaltă de sat. Astea au fost în zile diferite ?

A: Da, aici era unul Leiba, și acolo...

Q: Dar prima dată ai văzut la mata în mahală sau acolo ?

A: În mahala mea, da.

Q: Întâi ai văzut aici ?

A: Da.

Q: Și apoi peste cât timp ai văzut în partea cealaltă de sat ?

A: Eu nu țin minte cât. Vreo câteva zile. Ei se prelungea. Mai fugea din ei.

Q: Dar mata ai văzut cineva să fugă ?

A: Ce ?

Q: Ai văzut cineva să fugă ?

A: De la mine din mahală nu a fugit nimeni.

Q: Nu a fugit ?

A: Nu a fugit nimeni. Erau toți, aveau calidor, apoi ședeau pe scaune în calidor, apoi aveau un serai lung și apoi dincoace era casa mea, casa tatei, a mamei. Și ei avea restaurant și eu lucram, vindeam acolo la bețivani din ăștia care cumpărau băutură, dar...

Q: Mata, vreau să te întreb: ăștia când i-au strâns de la mata din mahală, ai văzut unde i-au dus pe urmă, după ce i-au strâns ?

A: Păi i-au dus pe vale, la marginea satului unde este iaz acolo.

Q: Mata te-ai dus din urmă sau nu ?

A: Acolo este iaz.

Q: Ai mers după dâșii sau nu ?

A: M-am dus, cum nu ?

Q: Te-ai dus după dâșii ?

A: Păi numai eu adică ?

Q: Și ce-ai văzut când te-ai dus după dâșii ?

A: Care ședea și copilași mititei, sărăcei de țată, răsturnați, care da de mâncare din picioare, care, care și cum.

Q: Hai să-mi povestești, te rog, mata pe rând.

A: Poftim ?

Q: Vreau să înțeleg mai bine cum s-a întâmplat tot. Deci pe dâșii i-au dus în coloană, mata ai mers din urmă ?

A: Da. Păi numai eu ?

Q: Până unde ai mers ? Până unde ai mers din urmă ?

A: Am mers până aproape unde i-au împuşcat. De acum acolo, că nu, nu da voie.

Q: Şi cât de aproape ai mers de locul unde i-au împuşcat ?

A: Iaca eram cam cum e poarta în drum şi ei aici.

Q: Cam vreo 8-10 metri ?

A: Poftim ? Da.

Q: La vreo 8-10 metri ai ajuns ?

A: Da, iaca aşa ca până în drum.

Q: Şi ai văzut cum îi împuşcau pe dânşii ?

A: Dacă cum dară...

Q: Ce au făcut cu dânşii, iaca când a ajuns coloana ce au făcut ?

A: Ce au făcut ? Erau acolo la noi gropi cu nişte apă şi erau gropi şi acolo i-au dat. Apoi i-au lăsat şi i-au mâncat câinii.

Q: Iaca, când a ajuns coloana cum i-au împuşcat, pe toţi odată sau în grupe, ce au făcut ? Povesteşte-ne ce s-a întâmplat.

A: Cum odată ? Ei şedeau grupaţi aşa, a pus automatul, prrrr, şi care şi cum încotro se răsturna. Şi femei, şi bărbaţi, şi copii, şi bătrâni, şi tineri, tot felul.

Q: Dar cine a împuşcat în ei ?

A: Ce ?

Q: În ei cine a împuşcat ?

A: Împuşca şi de-a noştri, împuşca şi armata. La noi din aştia, barahani, care umbla de-a dracu.

Q: Dar unde stăteau, iaca, soldaţii şi aştia din sat şi unde stăteau evreii ?

A: Evreii sta la un loc toţi. Aştia erau o grupă aparte...

Q: Care împuşcau.

A: Şi gata, nu mai întreba de ce chica, dintr-o dată de acum, lua automatul, cu o roată aşa rotundă la puşca aceea şi împuşca şi se răsturna, care una aşa, care unul aşa, cum era. Şi aşa-i drept, nu că-i strâmb.

Q: Dar acolo era o singură groapă sau mai multe gropi ?

A: Ce ?

Q: Pregătite pentru ei ?

A: E, că lor le trebuia mai multe gropi...

Q: O groapă era ?

A: O groapă şi acolo i-au împuşcat.

Q: Dar cât de mare era groapa aceea ?

A: Ce ?

Q: Cât de mare era groapa aceea ?

A: Iaca așa ca aici la fântână la noi. Aici e fântâna.

Q: E cam vreo 2, 5 metri pe vreo 2 metri, cât are ?

A: Unul peste altul, parcă căuta să-i pună în sicrie sau undeva ? Mureau acolo.

Q: Dar i-au împușcat pe toți îmbrăcați sau i-au dezbrăcat de haine ?

A: Ei, nu mai îi dezbrăca, așa cum era, se găsea, așa.

Q: Mata ai stat până ce i-au terminat de împușcat pe toți ?

A: Ce ?

Q: Ai stat până la urmă, până ce i-au terminat de împușcat ?

A: Dar cum, dară de acum trebuia să văd ce se face la urmă.

Q: Și ai văzut cum i-au dat în groapă ?

A: D'apoi de un picior și în movilă acolo.

Q: Pe urmă i-au astupat, au dat țărână peste dânșii ?

A: Au dat țărână deasupra.

Q: Data trecută ne-ai spus că ai văzut că unii dintre localnici luau haine de peăștia morți.

A: Dacă erau morți și îi lepăda de acum armata, ce vreau așa făceau cu dânșii. Că îi dezbrăca, că îi dezbrăca, așa făcea. Soldații nu mai sta până la urmă să vadă ce fac ei cu dânșii.

Q: Soldații înseamnă că s-au dus mai devreme ?

A: Se duceau.

Q: Și au rămasăștia numai din sat ?

A: A noștri, da.

Q: Și mata ai văzut cum îi dezbrăcau ?

A: Dar cum dară. Și hainele le luau, și cu pielea.

Q: Și cât timp cam ai stat acolo, iaca timpul acesta cât timp ai fost ?

A: Cât timp ? D'apoi cât s-au culăit ei, i-au împușcat, i-au dezbrăcat...

Q: Și cât timp a ținut toată asta ?

A: Ce ?

Q: Cât timp a ținut toată asta ?

A: Cât timp ora ? Păi cum, dimineața îi duceau, îi duceau dimineața acolo, îi grămădeau, și apoi puneau grupă și ei cu armele așa ședea în urmă. Și ei mergeau care cu copilașii de mânuță, care în brațe, care era gravidă poate că. Și îi ducea acolo de acum, se opreau, se

înconjura dimprejur groapa și mai hămăiau, ce mâncau acolo din gură, și pe urmă prindeau a trage în ei. Și ei se răsturnau, unul așa, unul așa, fiecare cum chica.

Q: Dar ce le spunea ? Ce-ai spus mata, că le spunea ceva înainte de a-i împușca sau ce ?

A: Ce face ?

Q: Le-a spus ceva soldații la evrei înainte de a-i împușca ?

A: Ce să le spuie ?

Q: Nu știu, că mata ai spus că le spuneau ceva.

A: Nu țin minte.

Q: Ai spus mata că hămăiau din gură. Ce aveai în vedere ?

A: Dacă am uitat.

Q: În grupa asta pe care ai văzut-o mata că au împușcat-o erau și ăștia din mahală de la mata ?

A: Da, cum dară, era șchiop Leiba, și Lolea și Duzea și, asta, Jănea, Niuma, Iza. Iaca, îi știu ca pe degetele mele.

Q: Și ei toți erau acolo ?

A: Da.

Q: Și ai văzut cum i-au împușcat ?

A: Da. Casa lor era casă la vale cu colidor, aici o ogradă mare, largă, apoi era un serai, seraiul acela era cu un perete la noi în grădină. Și pe urmă i-au luat pe toți așa...

Q: Dar de acolo de unde stăteau mata auzeai glasurile lor, auzeau ce se vorbea ?

A: Ce face ?

Q: Iaca, mata ai spus că erai ca de aici până la poartă de groapă. Auzeau ce vorbeau evreii acolo, auzeau ce grăiau ?

A: Apoi ce, dacă ei grăiau jidovește, ce, ei grăiau limba noastră ?

Q: Dar auzeai ceva sunete ? Altceva, se auzea ceva ?

A: Dar cum să nu se audă ? Dar i-au ucis, săracii.

Q: Asta a fost un singur caz când ai văzut mata cum au împușcat sau au mai fost și alte cazuri ?

A: Ei, nu numai la noi, și pe partea aceea, că satul la noi acolo e mare. Și pe mahale, pe grupe, unde erau ei prinși, apoi de acum de acolo îi lua. Îi lua și îi ucideau.

Q: Dar mata ai văzut și alte cazuri ?

A: Apoi eu acolo nu m-am dus, eu aveam treabă cu ăștia de la noi de aici.

Q: Numai pe ăștia i-ai văzut ?

A: Da.

Q: Ai mai văzut în timpul războiului oameni morți sau arestați, au fost așa cazuri ?

A: Nu am văzut.

Q: Nu ai văzut niciodată ?

A: Nu.

Q: Dar mi-ai spus data trecută că pe evrei i-au ținut vreo zi două închiși undeva în sat la voi. i-au ținut și mai mult, și mai puțin, cât...Dar de unde mata știai despre asta, că i-au ținut închiși în sat la voi ?

A: Păi dacă îi băga prin serai, prin case și îi ținea închiși, cum nu știam.

Q: Dar i-ai văzut vreodată ținuți închiși pe undeva ?

A: Acolo la noi, unde avea seraiul acela lung, mare, la Leiba. Încolo eu nu mă ocupam, că era o jidaucă acolo tocmai la vale, și apoi era aici Dudel cu Vasea, asta, cu, cum dracu o chema, Țilea și Haim băiat. Și ea pe dânsa, nu știu cum o chema pe dânsa, taman în centru unde e acum de la Codreanca spitalul, acolo în partea asta, unde este o casă pătrată și apoi este o lungă din asta, apoi acolo era jidanul acesta, trăia.

Q: Dar mata ai spus că i-ai văzut într-un serai închiși. Unde era că seraiul acesta ?

A: Într-a nostru cred, aici din mahala mea. Că eu nu mă duceam departe.

Q: A lui Leiba serai ?

A: Da, da, a lui Leiba.

Q: Și pe dânsii i-au ținut închiși, nu deodată i-au dus sau cum ?

A: Nu dintr-o dată, i-au mai ținut acolo. Țștia de la Chișinău, că doi băieți, are doi, și apoi acolo i-au ținut și i-au scos. Îi scotea, săracii, plângând, răcnind și ei nu mai căuta ce era, trăgea, că era barahăi de ăștia care nu mai jeleau de om.

Q: Dar cât timp i-au ținut acolo ?

A: Câteva zile, nu mult. Nu-i ținea lung.

Q: Dar cu toată averea la toți evreii ăștia a voștri din sat ce s-a întâmplat ?

A: Ce face ?

Q: Cu averea lor ?

A: Averea ? Averea o luau oamenii care umblau de-a dracu pe acolo. Tot ei, intrau în casă, luau haine, luau ce găseau, care era barahani, care era om de oameni se gândea că-i suflet și el și nu făcea treburi din astea.

Q: Ai văzut vreodată cum ei luau din casă lucruri ?

A: Cu iudumuri, că ei nu se prea da să iasă, că nu știa că iese, dar ei așa ca cum pe mine spurcăciune asta, că îmi e mâna julită aici. Iaca cum ședeam pe portiță și mi-a turnat o căldare plină cu apă în cap.

Q: Vreau să te întreb: dar după război, la voi în sat au mai rămas evrei în viață ?

A: Prin sat nu a mai rămas nimic, nu a rămas. Parcă ei dacă lua, lua pe rând, lua grămadă, că dacă eram în casă, pe toți ne lua, și împușcați și jos la pământ.

Q: În afară de evrei îi mai omorau și pe alți oameni atunci ?

A: Care erau contra rusului.

Q: Dar asta de acum după război ?

A: Poftim ?

Q: Asta după război ?

A: Nu înțeleg.

Q: Zic, matale ne spui că după război s-a întâmplat, dar pe noi ne interesează în timpul războiului, atunci au mai omorât și alții sau doar pe evrei ?

A: I-au omorât, dar ce, eu mă duceam cu dânșii să văd ce face ei ?

Q: Dar mata nu știi, cu țiganii s-a întâmplat ceva atunci în anii războiului ?

A: Cu ce ?

Q: Cu țiganii.

A: Nu, nu făcea la țigani nimic.

Q: Dar la comuniști le făcea ceva ?

A: La comuniști îi trăgea.

Q: Știi ceva despre cazuri ce s-a întâmplat cu comuniștii ?

A: Ce ?

Q: Știi mata careva cazuri ?

A: Eu atunci știam, dar sunt ani de atunci până acum, poți ține minte toate celea...

Q: Noi o să ne oprim aici. Mulțumesc frumos.

Q: Mai avem câteva întrebări să vă întrebăm: eu am înțeles că s-a întâmplat, tot ce ne-ați povestit despre cazurile astea s-a întâmplat în Codreanca ?

A: Da.

Q: Da ?

A: De acum că-i drept, nu-i strâmb. Îmi pare bine că nu-s aparte eu.

Q: În afară de Aftenie Huzun asta, care ai spus mata că a participat acolo...

A: Cine ?

Q: Ai spus că Aftenie Huzun îl chema pe omul acesta care îi strângea pe evrei.

A: Aha.

Q: Mai ții minte și pe alții cum îi chema din săteni ?

A: Nu. Numai pe aceia răi, aceia îi știu.

Q: Și cum îi chema pe dânșii, pe ăștia răi ?

A: Apoi pe acesta de acum v-am spus care, dar pe alții nu știu.

Q: Nu mai ții minte pe nimeni ?

A: Dar de unde, atâția ani de zile. Să fi fost întrebări mai din timp, mai țineam minte, dar așa.

Q: Am înțeles. Mulțumesc.